

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
مرکز علمی و تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فصلنامه علمی و تخصصی

ارزیابی تأثیرات اجتماعی

شماره اول، بهار ۱۳۹۹

صاحب امتیاز:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی

هیئت تحریریه (به ترتیب حروف الفبا)

غلامرضا اسکندریان
عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی

حسین ایمانی جاجرمی
دکترای جامعه‌شناسی؛ عضو هیات علمی دانشگاه تهران

هادی برغمندی
دکترای جامعه‌شناسی؛ مدیر مرکز علمی و تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی جهاد دانشگاهی

سلیمان پاک سرشت
دکترای جامعه‌شناسی؛ عضو هیات علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان

محمدجواد چیت‌ساز
عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی

فردین علیخواه
دکترای جامعه‌شناسی؛ عضو هیات علمی دانشگاه گیلان

محمد فاضلی
دکترای جامعه‌شناسی؛ عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی

ایرج فیضی
دکترای جامعه‌شناسی؛ عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی

ایرج قاسمی
دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری؛ عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی

مدیر مسئول
سرمدبیر
ویراستار ادبی
مترجم
مدیر اجرایی
طراح و حروف‌چین

ایرج فیضی
هادی برغمندی
وحید تقی‌نژاد
فرید ناهید
مریم بایه
منصور ندیری

این نشریه به استناد مجوز ۱۹۰۹۱ مورخ ۱۳۹۸/۴/۳ امور مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دارای درجه علمی تخصصی است.

این فصلنامه در پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (www.sid.ir)، بانک اطلاعات نشریات کشور (www.magiran.com)، بانک اطلاعات نشریات سیویلیکا (www.civilica.com)، پایگاه مجلات تخصصی نور (www.noormags.com) و برخی پایگاه‌های دیگر نمایه می‌شود.

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، خیابان شهید وحید نظری، شماره ۴۷
صندوق پستی: ۱۳۱۶-۱۳۱۴۵
کد پستی: ۱۳۱۵۶۸۱۵۱
تلفن: ۶۶۴۹۷۵۶۱-۲
نمبر: ۶۶۴۹۲۱۲۹
نشانی اینترنتی: sia.ihss.acecr@gmail.com
پایگاه اینترنتی: sia.ihss.ac.ir
فرآیند چاپ: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی
قیمت: ۱۵۰,۰۰۰ ریال

ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث مراکز ورزشی (مطالعه موردی: احداث مجموعه ورزشی نارمک)

معصومه محقق منتظری
کارشناس ارشد جامعه‌شناسی
ma.mohaghegh15@gmail.com

چکیده

کمبود فضاهای ورزشی و توزیع نشدن بهینه و صحیح اینگونه اماکن با توجه به میزان جمعیت مناطق شهری و ناکافی بودن منابع مالی دولتی برای توسعه آن، یکی از بزرگ‌ترین مشکلات پیش روی شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ است. طرح احداث مجموعه ورزشی نارمک از جمله طرح‌هایی است که با هدف توسعه فضاهای ورزشی و فراغتی و در راستای طرح جامع شهر تهران و طرح تفصیلی منطقه ۸ به مرحله اجرا در آمده است. تبدیل یک مکان آلوده در سطح منطقه به یک فضای خدماتی از دیگر اهداف این پروژه بوده است. پژوهش حاضر در پی شناسایی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی و برآورد پیامدهای مثبت و منفی در محدوده تحت نفوذ اجرای طرح است. در این پژوهش از رویکرد ترکیبی و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های اسنادی و میدانی و ابزار مختلفی نظیر مشاهده، مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختمند، بحث‌های گروهی متمرکز و پرسشنامه برای گردآوری اطلاعات آن استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که احداث مجموعه در کنار پیامدهای مثبتی نظیر افزایش سرانه فضای ورزشی، از بین رفتن آلودگی‌های زیست‌محیطی، بهبود منظر شهری، کاهش هزینه خانوار، کاهش احساس ناامنی، بهبود الگوی فراغت و... دارای پیامدهای منفی نظیر کاهش مراجعه‌کننده به مراکز ورزشی فعال سطح محدوده، کمبود پارکینگ و افزایش ترافیک در سطح محدوده خواهد بود.

واژگان کلیدی: ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی، مجموعه ورزشی نارمک و منطقه ۸ شهرداری تهران.

مقدمه

ورزش یکی از حقوق شهروندی محسوب می‌شود که به عنوان خدمتی اجتماعی - بهداشتی، در استانداردهای زندگی جوامع معاصر برای انسان‌ها مطرح می‌شود، به گونه‌ای که سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۳، ورزش را یک حق اجتماعی قلمداد کرده که متعلق به ملت‌ها و بر دوش دولت‌هاست و برآورده کردن آن حق، نوعی مردم‌سالاری اجتماعی را تداعی و بیان می‌کند (حمیدی، ۱۳۹۲: ۴۱). بُعد فراغت و نقش ورزش در پرکردن اوقات فراغت و بالا بردن کیفیت زندگی شهروندان نیز از دغدغه‌های مهم جامعه امروز محسوب می‌شود. هرچه جوامع به سوی صنعتی شدن و در نتیجه توسعه فرهنگی حرکت می‌کنند، نیاز به تفریحات سالم و گذراندن مفید اوقات فراغت بیشتر می‌شود. «در ایران به ورزش به عنوان سالم‌ترین نوع شیوه گذران اوقات فراغت جوانان توجه می‌شود» (قدیمی، ۱۳۹۰: ۱۳۳).

یکی از جنبه‌های مهم در ارتقای سطح کمی و کیفی عملکردهای ورزشی در جوامع شهری، وجود امکانات و زیرساخت‌های ورزشی توسعه یافته است. کمبود فضاهای ورزشی و توزیع نشدن بهینه و صحیح اینگونه اماکن با توجه به میزان جمعیت مناطق شهری و ناکافی بودن منابع مالی دولتی برای توسعه آن، یکی از بزرگ‌ترین مشکلات پیش روی شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ است. در حالی که سرانه استاندارد بین‌المللی حداقل بین ۱/۵-۲ متر است، بر اساس آخرین آمار ذکر شده از سوی سازمان ورزش و جوانان، هنوز فاصله زیادی تا رسیدن به این استاندارد جهانی وجود دارد (ر.ک: پایگاه خبری وزارت ورزش و جوانان، ۱۳۹۵). در این راستا نهادها و سازمان‌های مختلف به سهم خود، ساخت مراکز و مجتمع‌های ورزشی را به عنوان زیرساخت ضروری برای توسعه ورزش در سطح جامعه در دستور کار خود قرار داده‌اند.

اجرای پروژه‌های شهری در راستای تحقق اهداف توسعه‌ای از هر نوعی و از سوی هر کارگزاری که به اجرا گذاشته شود، بر زندگی اجتماعات هدف، آثار متفاوت اجتماعی و فرهنگی خواهد داشت. اینکه این آثار تا چه اندازه هم‌راستای منافع جمعی ارزیابی شود، موجب دسته‌بندی آثار احتمالی به مثبت و منفی شده است. در این زمینه با در نظر داشتن نقش ورزش به عنوان ابزاری چندبعدی با تأثیرات گسترده، اهمیت و کارکردهای مراکز ورزشی در حوزه‌های مختلف سیستم شهری باید در اجرای پروژه‌های ساخت و احداث مراکز ورزشی، هزینه‌ها و فواید اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی، همزمان مورد توجه قرار گیرد. ارزیابی تأثیر اجتماعی، یکی از حوزه‌های فرعی علوم اجتماعی

است که با ایجاد مبنایی علمی، امکان ارزیابی نظام‌مند تأثیرات یک پدیده را بر کیفیت زندگی روزانه افراد و اجتماعاتی فراهم می‌کند که محیط آنها تحت تأثیر پروژه‌ای مورد نظر و یا تغییر سیاست و خط‌مشی قرار دارد (بارج، ۱۳۹۱: ۱۷). مطالعه ارزیابی تأثیرات اجتماعی مراکز ورزشی، یکی از راه‌های بررسی و تضمین انطباق محیط و مزیت‌سنجی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اجرای این پروژه‌ها در سطح شهرهاست که با اجرای آن، افزایش بازدهی اجتماعی این اماکن و مدیریت بهینه منابع با بیشترین منافع و کمترین هزینه‌ها را در پی خواهد داشت.

احداث و تجهیز مجموعه ورزشی نارمک، گامی از سوی سازمان شهرداری منطقه ۸ تهران در جهت افزایش سرانه ورزشی منطقه و پاسخی به نیازهای شهروندان منطقه در حوزه‌های مختلف ورزشی، تفریحی، سلامت و فراغت بوده است. این پروژه در محله فدک واقع در ناحیه ۲ (خیابان جانبازان غربی، خیابان مدنی، نرسیده به مترو فدک) در زمینی به مساحت ۱۵۰۰ و زیربنایی معادل ۵۶۴۹ متر مربع در پنج طبقه طراحی شده است که از جمله امکانات آن می‌توان به استخر مجهز و سالن‌های جانبی‌اش اشاره کرد. سالن کشتی و ورزش‌های رزمی، بدن‌سازی و ایروبیک نیز از سالن‌های طراحی شده آن است. سالن سرپوشیده بسکتبال، والیبال و فوتسال نیز که به شکل سوله طراحی شده، به عنوان سوله بحران، در صورت نیاز مورد استفاده قرار خواهد گرفت (۱).

اگر انتظار داشته باشیم که پروژه یادشده بتواند به نحوی شایسته کارکردهای مثبت خود را با کمترین ملاحظات منفی به انجام برساند، مطالعه دقیق و همه‌جانبه اثرات اجتماعی و فرهنگی آن بر جامعه هدف ضروری است. این در حالی است که به دلیل امکانات و استانداردهای بالای طراحی شده، مجموعه ورزشی نارمک پذیرای شهروندان زیادی از سطح منطقه خواهد بود. همچنین به دلیل تراکم جمعیتی بالای محدوده احداث پروژه (محله فدک) و نقش مرکزی آن در منطقه و نیاز اهالی برای دسترسی به مراکز و خدمات ورزشی با هزینه‌های مناسب، مهم‌ترین مسئله پژوهش رسیدن به پاسخ درست این پرسش خواهد بود که پیامدهای مثبت و منفی احداث مجموعه ورزشی بر نظام اجتماعی و فرهنگی محدوده چیست؟ برای رسیدن به این مهم، در نظر داشتن اهداف زیر مورد توجه خواهد بود:

تعیین افراد و گروه‌های تحت تأثیر طرح؛ تعیین حوزه‌های تحت نفوذ طرح؛ شناخت ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی اجتماع محدوده طرح، شناخت نگرش‌های شهروندان محدوده نسبت به طرح و پذیرش آن پیش از اجرا و بهره‌برداری؛ آگاه‌سازی ذی‌نفعان از اقدامات توسعه‌ای و پیامدهای مثبت و منفی آن و سهیم کردن

ایشان در تصمیم‌گیری‌ها؛ شناسایی ظرفیت‌های نهادی موجود و قابل‌گسترش برای پذیرش و استقبال از پروژه توسط ذی‌نفعان و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی ذی‌مدخل و راه‌کارهای مشارکت آنها در پیشبرد پروژه.

ادبیات پژوهش

در این قسمت به ادبیات پژوهش در دو بخش ادبیات تجربی و ادبیات نظری اشاره شده است.

ادبیات تجربی

مجموعه ورزشی شامل محدوده‌ای گسترده متشکل از مکان‌ها یا مجتمع‌های ورزشی که امکانات و تجهیزات مجزا برای انجام فعالیت چند رشته ورزشی به صورت همزمان را داشته باشد تعریف شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳: ۵۷۱). اماکن ورزشی به عنوان اساسی‌ترین بخش سخت‌افزاری ورزش و جزئی از تأسیسات سازمان‌های انسانی به شمار می‌آیند (سلطان حسینی و دیگران، ۱۳۹۰: ۶۵). از جمله کارکردهای مجموعه‌های ورزشی می‌توان به حضور همزمان و متراکم جمعیت پرشمار انسانی، گذران اوقات فراغت و تفریح اهالی شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها، ارتباطات چهره به چهره و روابط اجتماعی اشاره داشت.

در انجام رقابت‌های ورزشی بین گروه‌های جمعیتی در اینگونه فضاها، فعالیت‌های انسانی، محور اصلی و دلیل وجودی طراحی و پدیداری مکان است و سایر عوامل از این متغیر اصلی پیروی می‌کنند. اماکن ورزشی به عنوان اساسی‌ترین بخش سخت‌افزاری ورزش و جزئی از تأسیسات و یکی از مهم‌ترین کاربردهای عمومی شهری، بر محیط پیرامون خود اثرگذارند.

پاسکوال و همکاران^۱ (۲۰۰۹) اثرات اجتماعی اقتصادی ناشی از مجاورت با اماکن ورزشی را با استفاده از نرخ بیکاری و متوسط سطح درآمد منطقه بررسی کردند و چنین نتیجه گرفتند که برخلاف نتایج مشاهده‌شده در مطالعات قبلی، یافته‌های پژوهش آنها تأثیر معنی‌داری را بین وضعیت اجتماعی - اقتصادی و سطح زندگی افراد نشان نمی‌دهد.

سایفرد و زیمبالیست^۲ (۲۰۰۶) ادعا کردند که مجتمع‌های ورزشی و تیم‌های ورزشی به‌خودی‌خود اشتغال یا درآمد سرانه را در یک منطقه شهری تغییر نمی‌دهد. به‌طور کلی دو دلیل برای این موضوع بیان کرده‌اند: نخست اینکه

1- pascual et al
2- Siegfried & zimbališt

بیشتر هزینه‌هایی که مردم در یک استادیوم، مجتمع ورزشی یا میدان ورزش انجام می‌دهند، از طرف ساکنان همان منطقه شهری است؛ در نتیجه هزینه‌ها از یک قسمت اقتصاد محلی به قسمت دیگر هدایت می‌شود. دوم اینکه بیشتر درآمدی که به وسیله یک تیم ورزشی به دست می‌آید، به خارج از اقتصاد محلی می‌رود. سانتو^۱ (۲۰۰۵) نیز پژوهشی با عنوان «اثرات اقتصادی استادیوم‌ها و اماکن ورزشی نوزده ناحیه» را در شهرهایی که طی سال‌های ۱۹۸۴ تا ۲۰۰۱ دارای استادیوم ورزشی برای تیم‌های لیگ برتر فوتبال یا بیسبال بودند، انجام داد. نتیجه پژوهش آنها، همبستگی مثبتی را بین سهم درآمد محلی و وجود این تیم‌های ورزشی در هشت ناحیه شهری از نوزده ناحیه نشان داد.

درباره مطالعات داخلی‌ای که در حوزه ارزیابی تأثیر انجام شده، می‌توان به موارد زیر اشاره داشت: نتیجه پژوهش «ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی احداث مجموعه فرهنگی ورزشی فاطمه‌الزهرا (یاس) در منطقه ۵ شهرداری تهران» (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که از جمله مهم‌ترین پیامدهای پروژه، افزایش امنیت محله پس از ساخت فضای ورزشی، اصلاح منظر شهری از طریق حذف زمین بایر و زیباسازی محله در فضای وسیع و بی‌دفاع و ناامن سابق، ایجاد تغییراتی در الگوهای فراغتی شهروندان به ویژه جوانان و زنان، گسترش پرداختن به ورزش همگانی در سطح محله، رونق کسب و کار محدوده طرح و افزایش حس تعلق محله‌ای بوده است. همچنین از جمله پیامدهای منفی آن به افزایش شلوغی محله و سلب آسایش اهالی اشاره شده است.

نتیجه پژوهش ذاکر مشفق با نام «ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث، تجهیز و راه‌اندازی مجموعه فرهنگی و ورزشی سرسبز در منطقه ۲ شهرداری تهران» (۱۳۹۲) نشان می‌دهد که مهم‌ترین پیامدهای مثبت احداث مجموعه شامل افزایش سرانه‌های ورزشی منطقه، غنی‌سازی اوقات فراغت شهروندان، افزایش سلامت جسمی و روحی، افزایش حضور زنان در اجتماع، کاهش گرایش جوانان به آسیب‌ها و انحراف‌ها، افزایش احساس امنیت در محله با افزایش تردد، کاهش نابرابری اقتصادی، ایجاد مشاغل جدید، ایجاد پاتوق محله‌ای و تأثیرات منفی شامل کاهش امنیت اجتماعی به دلیل افزایش سرقت اتومبیل، تهدید سلامت، کاهش قیمت زمین و املاک مجاور آن است.

نتیجه پژوهش «ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی احداث سوله ورزشی شهید بهشتی در منطقه ۸ شهرداری تهران» (۱۳۹۳) - که اختصاص به معلولان و جانبازان

داشته (با فاصله کمی از محل احداث پروژه حاضر) - نشان داد که مهم ترین پیامدهای مثبت شناسایی شده آن به ترتیب افزایش سلامت روحی و روانی معلولان و جانبازان، ترویج فرهنگ ورزش در میان معلولان و جانبازان، احتمال افزایش قیمت املاک مجاور، تحقق برنامه‌های فرادستی و اشتغال‌زایی برای معلولان و جانبازان بوده است.

با بررسی پیشینه پژوهش می‌توان دریافت که احداث مجموعه‌های ورزشی با مقوله‌هایی نظیر کیفیت اوقات فراغت، ترویج فرهنگ ورزش، تأثیر بر اقتصاد محلی، تعلق اجتماعی، سلامت جسمی و روحی، امنیت، تردد و کیفیت محیط زیست در ارتباط بوده‌اند که سعی شده است اکثر این تأثیرات در مدل مفهومی پژوهش در نظر گرفته شود. از سوی دیگر از جمله ابزار مورد استفاده محققان در این طرح‌ها، پرسشنامه و مصاحبه بوده است که در این زمینه برای دستیابی به یافته‌های جامع‌تر که بتواند همه ابعاد پروژه را تحت پوشش قرار دهد، در این پژوهش از طریق مشارکت ذی‌نفعان پروژه به برگزاری جلسات بحث گروهی متمرکز و متعدد در مراحل مختلف پژوهش اقدام شده است.

ادبیات نظری

توسعه پایدار به عنوان یکی از پارادایم‌های اصلی توسعه از دهه ۱۹۸۰ مطرح بوده است و به دلیل جامعیت و همه‌جانبه‌گر بودن آن تاکنون پارادایم جایگزینی برای آن پیدا نشده است (فرجی راد و کاظمیان، ۱۳۹۱: ۱۶۹). توسعه پایدار معمولاً تلاشی در جهت ایجاد توسعه هم‌زمان در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تلقی می‌شود. این رویکرد با انتقاد به اینکه شکل‌های سنتی توسعه محلی و منطقه‌ای بیش از حد اقتصادمحور بوده‌اند، مسائل زیست‌محیطی و اجتماعی را نیز همپای توسعه اقتصادی سرلوحه کار قرار داده است. در رویکرد توسعه پایدار، توسعه محلی و منطقه‌ای باید هم‌زمان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی صورت گیرد و توسعه پایدار، ایده‌های گسترده‌تری را در سطح محلی و منطقه‌ای مطرح نموده است. رویکردهای جدیدتر در توسعه پایدار منطقه‌ای و محلی صرفاً در جست‌وجوی سازگار کردن و متعادل کردن ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی نبوده، بلکه به دنبال ادغام نتایج توسعه در این سه بعد هستند (همان: ۴۹).

از اهداف توسعه پایدار شهری می‌توان به برآورده کردن نیازهای فعلی جامعه انسانی مانند بهداشت و درمان و مسائل جمعیتی، مواد غذایی، آموزش، ایجاد شرایط مناسب کار، ایجاد اشتغال، الگوی مصرف، حمل و نقل، گذران اوقات

فراغت و عدالت اجتماعی، توزیع مساوی امکانات رفاهی در بین نسل کنونی و نسل آینده اشاره کرد. یکی از اصلی‌ترین مباحث توسعه پایدار، بحث چگونگی گذران اوقات فراغت به طور صحیح و در بستر و فضای مناسب و با در نظر گرفتن توزیع موقعیت‌های رفاهی در نسل کنونی و رعایت عدالت و حفظ امکانات برای نسل آینده است (کریمی و شوهانی، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

توسعه پایدار، یکی از بهترین رویکردها برای بررسی‌های تأثیرات اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود؛ زیرا به صورت همزمان می‌تواند هر سه بعد تأثیرات اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی پروژه‌های عمران شهری را بررسی کند. هدف ارزیابی تأثیرات، ایجاد محیطی است که از نظر بوم‌شناختی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، پایدارتر و عادلانه‌تر باشد. بنابراین ارزیابی تأثیرات باعث توسعه و توانمند شدن اجتماع خواهد شد. دغدغه اصلی ارزیابی تأثیرات اجتماعی، اتخاذ موضع فعال در برابر توسعه و نتایج توسعه است، نه صرفاً شناسایی و بهبود نتایج منفی یا ناخواسته. کمک کردن به اجتماعات و دیگر سهام‌داران، در امر شناسایی اهداف توسعه و اطمینان یافتن از به حداکثر رسیدن نتایج مثبت، می‌تواند مهم‌تر از کاستن خسارت‌های ناشی از تأثیرات منفی باشد (سرور و امینی، ۱۳۹۲: ۲۱).

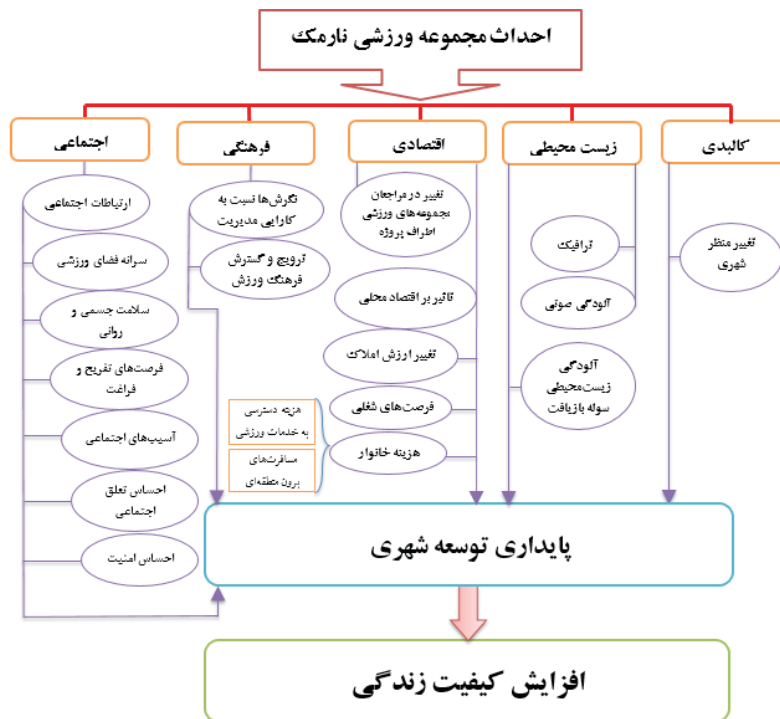
هدف ارزیابی تأثیرات اجتماعی، قبول این امر است که تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و بوم‌شناختی به گونه‌ای ذاتی و جدایی‌ناپذیر به همدیگر مرتبط است و تغییر در هر حوزه‌ای، منجر به تغییر در سایر حوزه‌ها می‌شود. بنابراین ارزیابی تأثیرات اجتماعی باید این برداشت از سازوکارهای تأثیرات را بسط دهد که هنگام ایجاد این مکانیسم‌ها، تغییر در یک حوزه، باعث تأثیرات در دیگر حوزه‌ها می‌شود (همان: ۲۱).

با توجه به اهمیت و کارکردهایی که مکان‌های ورزشی در حوزه‌های مختلف سیستم شهری دارند، مطالعه درباره آنها به ویژه از زاویه کارکردی، یکی از موضوعاتی است که می‌تواند بینش‌های جدیدی را برای کارگزاران امر به همراه داشته باشد. در این زمینه، رهیافت کارکردگرایی ساختاری با مفروض گرفتن پروژه مورد نظر به عنوان یک عامل تغییر در اجتماع محلی، مکانیزم‌های اثرگذاری پروژه بر ساختار اجتماع محلی را تبیین می‌نماید. بر اساس این رهیافت، احداث مجموعه ورزشی نارمک با ارتقای زیرساخت‌های منطقه و با دگرگونی شیوه‌های گذران اوقات فراغت و ایجاد زمینه‌های مناسب برای روابط اجتماعی و ایجاد رضایت شهروندی، میزان مشارکت اجتماعی آنها در فضاهای عمومی را افزایش داده، به تقویت همبستگی اجتماعی و به تبع آن بهبود سلامت اجتماعی و کیفیت زندگی آنها منجر می‌شود.

بر همین اساس در این مطالعه، چارچوب مفهومی مبتنی بر رویکرد کارکردگرایی با تکیه بر آرای «رابرت مرتن» مبنای سنجش قرار گرفته است. مرتن در رویکرد کارکردگرایی، بر کارکردهای اجتماعی تأکید دارد و معتقد است که هر پدیده اجتماعی می‌تواند برای پدیده اجتماعی دیگر، هم کارکرد مثبت و هم کارکرد منفی داشته باشد. از نظر او، «ساختارها یا نهادها می‌توانند به حفظ بخش‌های دیگر نظام اجتماعی کمک کنند. همچنین می‌توانند برای آنها، پیامدهای منفی نیز داشته باشند» (ریترز، ۱۳۷۴: ۱۴۵). مرتن به تنوع کارکردها پرداخته است، زیرا از نظر او افراد، خرده‌گروه‌ها و سیستم اجتماعی فرهنگی، وضعیت‌های متفاوتی در کلیت جامعه دارند. از این رو مفاهیمی چون کارکردگرایی، کارکردهای آشکار، کارکردهای پنهان، پدیده بدون کارکرد، کارکرد مثبت و کارکرد منفی در تحلیل کارکردی باید مورد توجه قرار گیرد.

بنا بر این دیدگاه، احداث مجموعه ورزشی نارمک به عنوان یک پدیده اجتماعی، هم می‌تواند کارکردهای مثبت و منفی، هم کارکردهای آشکار و پنهان و در آینده کارکردهای پیش‌بینی نشده برای سیستم شهری و نظام اجتماعی فرهنگی داشته باشد. هر یک از شاخص‌های آثار اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی مدل مفهومی می‌تواند این دو نوع کارکرد را داشته باشد.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

پیامدهای شناسایی شده در مدل مفهومی شکل ۱ در قالب پنج مقوله اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی، از هر کدام از رویکردهای نظری مطرح شده در بالا استخراج شده است.

روش شناسی

در این پژوهش از رویکرد ترکیبی (کمی و کیفی) و برای جمع آوری داده‌ها از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده است. در ابتدای مطالعه بررسی‌های اسنادی (درباره مشخصات محدوده مورد مطالعه از قبیل موقعیت جغرافیایی، تاریخچه و برخی اطلاعات جمعیتی)، مشاهده و مصاحبه‌های نیمه‌ساختمند با مسئولان و ساکنان اطراف پروژه صورت پذیرفت. پس از به دست آوردن شناختی از پروژه و مصاحبه با کارشناسان GIS و شهرسازی حوزه نفوذ پروژه (در سه حوزه مداخله، بلافصل و فراگیر) و ذی‌نفعان (در سه سطح فردی، گروهی و سازمانی)، اولین جلسه بحث گروهی متمرکز با نمایندگان گروه‌های اجتماعی ساکن در محله، افراد با سابقه سکونت بالا (بیست سال به بالا) در اطراف پروژه، کسبه قدیمی اطراف پروژه و مطلعان محلی برگزار شد. سپس با استخراج داده‌ها و اطلاعات بحث گروهی متمرکز، مصاحبه‌های عمیقی با مدیران و معاونان شهرداری منطقه ۸ صورت پذیرفت. در این مرحله با در نظر داشتن شرایط پروژه و محیط اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی محله، پرسشنامه مربوط برای انجام پیمایش، طراحی و اجرا شد. خروجی پرسشنامه مبنای بحث گروهی متمرکز دوم قرار گرفت. در ادامه برای برآورد پیامدها از تحلیل همه داده‌های جمع‌آوری شده به علاوه تجربیات تیم پژوهش در کنار استفاده از روش تطبیقی و سناریونویسی کمک گرفته شد. در پرتو یافته‌های به دست آمده، تأثیرات مهم پروژه بررسی شد. لازم به ذکر است که در بخش اسنادی، کلیه اسناد موجود و در دسترس بررسی شده‌اند. در روش میدانی، جامعه نمونه به سه بخش تقسیم شد:

الف) ساکنان محله فدک: که با استفاده از فرمول برآورد حجم نمونه کوکران با سطح دقت ± 0.06 ، ۲۶۵ نفر با ترکیبی از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای (تقسیم جمعیت مورد نظر بر اساس جنسیت) و نمونه‌گیری سیستماتیک (برای انتخاب منازل) برای تکمیل پرسشنامه‌ها انتخاب شده است.

ب) مدیران و نهادهای ذی‌نفع به صورت هدفمند و در دسترس که بیست نفر بوده‌اند.

ج) کسبه اطراف پروژه و مطلعان محلی به صورت هدفمند و در دسترس که در مجموع پانزده نفر بوده‌اند.

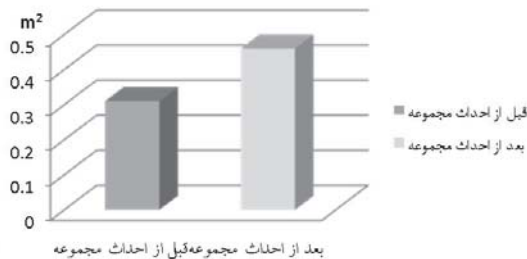
یافته‌های پژوهش و برآورد پیامدها

با احداث مجموعه ورزشی نارمک، ساکنان محله فدک از محلات سیزده گانه منطقه ۸ شهرداری تهران بوده که گسترده‌ترین تأثیرات احداث مجموعه ورزشی در این محدوده مربوط به این محله است. این محله با مساحت ۱۴۶/۴ کیلومتر مربع و جمعیتی معادل ۳۷۳۸۲ نفر است که در تقسیم‌بندی ناحیه‌ای در ناحیه ۲ منطقه قرار گرفته است. محله فدک از لحاظ وجود امکانات اجتماعی و فرهنگی در مقایسه با دیگر محلات منطقه، موقعیت خوبی دارد (۲). مساحت فضای ورزشی این محله ۱۱۱۹۴ مترمربع و سرانه فضای ورزشی موجود در محله ۰/۳۱ مترمربع به ازای هر نفر است (ر.ک: معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری شهرداری منطقه ۸ تهران، ۱۳۹۳). همچنین از محلات با قدمت بالای ورزشی در سطح منطقه محسوب می‌شود و فعالیت مجموعه‌ها و مکان‌های متعدد ورزشی، زمین‌های چمن مصنوعی و قرار داشتن دو مجموعه ورزشی مطرح سطح منطقه (مجموعه شاهین و فدک) آن را در فهرست محله‌هایی با امکانات نسبتاً خوب ورزشی قرار داده است.

اما آنچه مدیریت شهری را (با وجود سرانه ورزشی مناسب این محله نسبت به محله‌های همجوار و فقر سرانه ورزشی سایر محله‌ها) مجبور به احداث این پروژه در محله فدک کرد، ناحیه‌ای تعریف شدن پروژه و کمبود شدید زمین در سطح منطقه و موقعیت بسیار مناسب زمین پروژه به لحاظ دسترسی از محلات همجوار و سایر نقاط ناحیه بوده است.

با بررسی اسناد موجود، با احداث مجموعه نارمک، سرانه فضای ورزشی این محله با ۰/۱۵ رشد به ۰/۴۶ مترمربع به ازای هر نفر افزایش خواهد یافت و مساحت فضای ورزشی آن به ۱۶۸۴۳ مترمربع خواهد رسید. اما این رقم هنوز با استاندارد شناخته شده (۱/۵-۲متر) فاصله زیادی خواهد داشت.

از جمله تأثیرات مهم اقتصادی احداث مجموعه ورزشی، کمک به کاهش هزینه خانوار است. به دلیل تعیین تعرفه‌های این مجموعه تحت نظر شهرداری منطقه، ساکنان محله و محله‌های همجوار، دسترسی راحت‌تر و کم هزینه‌تری به یک مجموعه ورزشی مجهز و با استانداردهای بالا خواهند داشت. با بررسی مهم‌ترین دلایل عدم گرایش به ورزش در بین دو گروه زنان و مردان ساکن محدوده طرح می‌توان به هزینه‌های بالای خدمات ورزشی اشاره داشت. در این زمینه زنان (۲۷/۷۸ درصد) و مردان (۲۶/۵۷ درصد) به بالا بودن تعرفه‌ها اشاره داشته‌اند. بر اساس مصاحبه‌های انجام شده و بررسی‌های میدانی نیز تنها (۳) مجموعه کامل

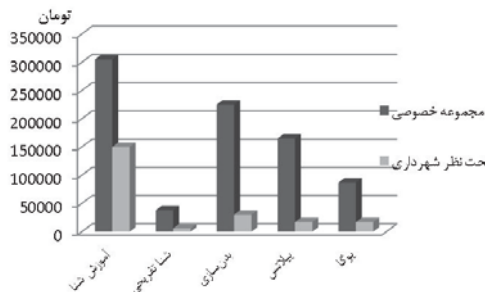
شکل ۲- مقایسه سرانه فضای ورزشی پیش و پس از احداث مجموعه

ورزشی در این محله که مجهز به استخر شنا بوده و تحت نظر شهرداری مدیریت می‌شود، مجموعه ورزشی فدک بوده که با حجم بالای مراجعه کننده از سطح منطقه و خارج منطقه (منطقه ۴ شهرداری) مواجه است که از

جمله دلایل مهم آن را می‌توان وجود ورزش‌های آبی و شهریه‌های دریافتی بسیار مناسب آن دانست. ساخت این مجموعه ضمن کاهش نیازها و تدارک امکانات زیربنایی، باعث کاهش هزینه‌های خانوار به واسطه کاهش هزینه‌های خدمات ورزشی و بی‌نیازی از هزینه‌های رفت و آمد به مجموعه‌های ورزشی سایر محلات در اجتماع تحت تأثیر خواهد شد.

از جمله تأثیرات مهم اقتصادی احداث مجموعه ورزشی، کمک به کاهش هزینه خانوار است. به دلیل تعیین تعرفه‌های این مجموعه تحت نظر شهرداری منطقه، ساکنان محله و محله‌های همجوار، دسترسی راحت‌تر و کم هزینه‌تری به یک مجموعه ورزشی مجهز و با استانداردهای بالا خواهند داشت. با بررسی مهم‌ترین دلایل عدم گرایش به ورزش در بین دو گروه زنان و مردان ساکن محدوده طرح می‌توان به هزینه‌های بالای خدمات ورزشی اشاره داشت. در این زمینه زنان (۲۷/۷۸ درصد) و مردان (۲۶/۵۷ درصد) به بالا بودن تعرفه‌ها اشاره داشته‌اند. بر اساس مصاحبه‌های انجام شده و بررسی‌های میدانی نیز تنها (۳) مجموعه کامل ورزشی در این محله که مجهز به استخر شنا بوده و تحت نظر شهرداری مدیریت می‌شود، مجموعه ورزشی فدک بوده که با حجم بالای مراجعه کننده از سطح منطقه و خارج منطقه (منطقه ۴ شهرداری) مواجه است که از جمله دلایل مهم آن را می‌توان وجود ورزش‌های آبی و شهریه‌های دریافتی بسیار مناسب آن دانست. ساخت این مجموعه ضمن کاهش نیازها و تدارک امکانات زیربنایی، باعث کاهش هزینه‌های خانوار به واسطه کاهش هزینه‌های خدمات ورزشی و بی‌نیازی از هزینه‌های رفت و آمد به مجموعه‌های ورزشی سایر محلات در اجتماع تحت تأثیر خواهد شد.

بر اساس مطالعات انجام شده و مقایسه فهرست قیمت‌های خدمات ورزشی در مجموعه‌های خصوصی و تحت نظر شهرداری در رشته‌های یکسان، دو تا ده برابر در کاهش هزینه‌های ورزشی استفاده کنندگان از این مجموعه، نسبت به

شکل ۳- مقایسه قیمت خدمات در مجموعه‌های ورزشی خصوصی و تحت نظر شهرداری

مجموعه‌های خصوصی صرفه‌جویی خواهد شد. همچنین حدود ۰/۳۵ از افراد ساکن در محله برای دسترسی به مجموعه‌های با استانداردهای بالاتر و قیمت مناسب‌تر به مجموعه‌های فرامحلی مراجعه می‌کنند. با بهره‌برداری از این مجموعه و ارائه خدمات با کیفیت و هزینه مناسب‌تر که از اهداف از پیش تعیین شده مجموعه

است، می‌توان برآورد نمود که این رقم به صفر برسد.

بالا رفتن سطح بهداشت محدودده از دیگر پیامدهای اجرای این طرح محسوب می‌شود. طبق اسناد موجود، زمین پروژه قبل از احداث مجموعه ورزشی، سال‌ها به عنوان سوله بازیافت در اختیار اداره خدمات شهری منطقه جهت عملیات تفکیک و بازیافت زباله قرار داشت که این امر عامل مهمی برای ایجاد آلودگی زیست محیطی در محدوده بوده است. بوی نامطبوع زباله‌ها به‌ویژه در فصل گرما، ازدیاد حشرات موذی، تردد خودروهای حمل زباله و شیرآبه‌های ناشی از این خودروها، موجب آزار و اذیت ساکنان و رهگذران اطراف سوله شده بود.

پاسخ‌های ارائه شده از سوی ساکنان نشان می‌دهد که با حذف محیط آلوده سوله بازیافت، آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از فعالیت این مرکز در اطراف محدوده از بین رفته و تمامی ساکنان اطراف، از تغییر کاربری آن به یک مرکز خدماتی اظهار رضایت و خشنودی نموده‌اند. همچنین با تغییر کاربری زمین سوله

شکل ۴- مقایسه وضعیت زمین پروژه، پیش و پس از احداث مجموعه

بازیافت و از بین رفتن مناظر نازیبای محدوده به واسطه فعالیت این مرکز و تبدیل شدن به یک مرکز ورزشی مدرن موجب ایجاد محیط مطلوب تر بصری و بهبود منظر شهری نیز در این محدوده خواهد شد.

برقراری امنیت و توجه به بالا بردن احساس امنیت ذهنی شهروندان از مسائل مهمی است که باید در فرآیند تصمیم سازی برنامه ریزان شهری به آن توجه شود. در این زمینه مدیریت شهری از طریق برنامه ریزی کاربری اراضی شهری با تغییر کاربری سوله بازیافت و احداث مجموعه ورزشی توانسته در این مسئله مداخله کرده، بر پیشگیری از جرم و احساس ناامنی به وجود آمده در این محدوده تأثیر گذار باشد.

بر اساس نتایج بحث های گروهی و مصاحبه های انجام شده با ساکنان اطراف پروژه، وجود سوله بازیافت در این مکان باعث ایجاد احساس ناامنی در رهگذران اطراف این مرکز شده بود. این احساس ناامنی بیشتر در بین زنان و دختران ساکن محله و در ساعاتی که رفت و آمد در این خیابان کم بوده (به ویژه ساعات پایانی روز)، افزایش داشته است. نتایج به دست آمده گویای آن است که بیشتر از نیمی از ساکنان محدوده با پایان یافتن فعالیت این مرکز، احساس امنیت بیشتری هنگام تردد در این محدوده داشته اند.

احداث مجموعه ورزشی نارمک با افزایش سرانه ورزشی و ایجاد انگیزه و ترویج فرهنگ ورزش در میان شهروندان موجب اختصاص زمان بیشتر در اوقات فراغت آنها به ورزش خواهد شد. این امر هم در بهبود سلامت جسمی و روانی و افزایش نشاط و شادابی آنان مؤثر خواهد بود و هم در کاهش آسیب های اجتماعی که به واسطه عدم بهینه سازی اوقات فراغت جوانان و نوجوانان در کمین آنان نشسته است.

در این زمینه بیش از نیمی از افراد شرکت کننده در بحث های گروهی و ساکنانی که با آنان مصاحبه انجام شده است، معتقد بودند که بسیاری از شهروندان به ویژه جوانان محله به دلیل نبود مکان های ورزشی با قیمت مناسب، اوقات فراغت خوبی را نمی گذرانند. با توجه به نتایج به دست آمده از پیمایش، ۸۰ درصد از ساکنان، این مجموعه را مکان مناسبی برای گذران اوقات فراغت دانسته اند و با در نظر داشتن این مسئله که ۱۸ درصد از آنان نیز در اوقات فراغت خود به فعالیت های ورزشی می پردازند، می توان برآورد نمود که احداث این مجموعه حدود ۱۵ درصد در پر نمودن اوقات فراغت ساکنان این محدوده تأثیر گذار باشد.

شکل ۵- عوامل تأثیرگذار بر کاهش آسیب‌های اجتماعی

با توجه به اینکه مجموعه در حال احداث نارمک در نقطه پرتردد شهری قرار ندارد، بهره‌برداری از مجموعه موجب ورود شهروندان بیشتری به این محدوده خواهد شد. اطلاعات به دست آمده از مصاحبه با کارشناسان نشان داد که این مجموعه پس از بهره‌برداری، روزانه حدود ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ نفر مراجعه‌کننده خواهد داشت. با افزایش آمدوشد مراجعان به این مجموعه، خیابان مدنی که در حال

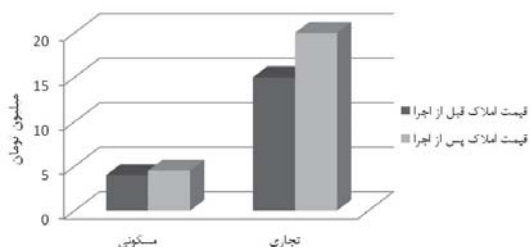
حاضر در حالت سکون قرار گرفته است، جان تازه‌ای خواهد گرفت (۴) و می‌توان امیدوار بود که کسب‌وکار این محدوده رونق دوباره‌ای بگیرد. این رونق به دو شکل مستقیم و غیر مستقیم بر اصناف در حال فعالیت این خیابان تأثیرگذار خواهد بود.

البته با توجه به نتایج مصاحبه‌های انجام‌شده با مشاوران املاک این محدوده می‌توان پیش‌بینی نمود که بیشترین تأثیر، پس از بهره‌برداری مجتمع تجاری اداری همجوار با این مجموعه اتفاق خواهد افتاد (۵). وقتی این دو مرکز با هم در این خیابان به فعالیت بپردازند و با در نظر گرفتن وجود ایستگاه مترو فدک که در چند قدمی این دو مرکز قرار دارد، می‌توان به رونق کسب‌وکار محدوده و شناخته شدن خیابان مدنی به یک راسته تجاری بیشتر امیدوار بود. در زمینه قدرت تأثیر این دو مرکز (مجموعه ورزشی نارمک و مجتمع تجاری) پس از احداث در رونق گرفتن کسب‌وکار این خیابان با توجه به نتایج مصاحبه با کارشناسان و اطلاعات به دست آمده، می‌توان برای مجتمع تأثیری معادل ۸۰ درصد و برای مجموعه ورزشی نارمک در کنار فعالیت آن، تأثیری معادل ۲۰ درصد را در رونق کسب‌وکار محدوده قائل شد.

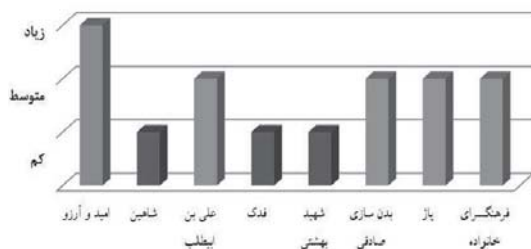
با تغییر کاربری زمین مجموعه و تبدیل یک محیط آلوده به یک مکان خدماتی استاندارد با طراحی مناسب و زیبا، ضمن افزایش احساس تعلق ساکنان، افت نسبی

قیمت‌های املاک اطراف پروژه را (که به دلیل وجود سوله بازیافت در این محدوده رخ داده بود) تا حدودی جبران خواهد نمود و در جذب افراد به سوی آپارتمان‌ها و مجتمع‌های اطراف، افزایش قیمت زمین، مغازه و اجاره‌بها، تأثیر مثبتی برای ساکنان و صاحبان املاک این محدوده قلمداد خواهد شد. با توجه به اطلاعات به دست آمده از مشاوران املاک محدوده، این تغییر کاربری و افتتاح مجموعه ورزشی که باعث از بین رفتن سوله بازیافت نیز شده است، می‌تواند باعث رونق خیابان مدنی و محدوده مجاور مجموعه ورزشی شده، قیمت املاک را تا حدود ۱۰ درصد افزایش دهد.

مجموعه ورزشی نارمک در محله‌ای در حال احداث است که مجموعه‌های ورزشی بزرگ و کوچک زیادی در اطراف آن مشغول به فعالیت هستند. با وجود این انتظار می‌رود که استقبال از این مجموعه چشمگیر باشد. همچنان که از یافته‌های پژوهش برمی‌آید، ۷۵/۵ درصد از افراد، استقبال از این مجموعه را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند و بیشتر از نیمی از ساکنان معتقد بوده‌اند که با ساخت این مجموعه از مراجعه به سایر مجموعه‌ها بی‌نیاز خواهند شد. از سوی دیگر با آغاز به کار این مجموعه و دارا بودن امکانات کاملی نظیر (استخر، سونا، جکوزی، سالن بدن‌سازی، فوتسال، بسکتبال، والیبال و سالن کشتی و ورزش‌های رزمی) می‌توان پیش‌بینی نمود که تاحدی مجموعه‌های فعال در سطح محله را تحت تأثیر قرار داده، با کاهش مراجعه‌کننده روبه‌رو کند.

شکل ۶- تخمین قیمت املاک پس از احداث مجموعه

شکل ۷- شدت تأثیر مجموعه ورزشی نارمک بر باشگاه‌های سطح محله

بر اساس اطلاعات به دست آمده، میزان تأثیر این پیامد بر دو مجموعه شاهین و فدک در محله بسیار ناچیز خواهد بود، زیرا مراجعان مجموعه شاهین از اقشار مرفه و بیشتر فرامحله‌ای و فرامنطقه‌ای هستند. بر مجموعه فدک هم به دلیل حجم بالای مراجعه‌کنندگان، تأثیر بسیار کمی خواهد داشت و بیشتر بر مکان‌های ورزشی کوچک و خصوصی سطح محله که با فاصله کمتری با

مجموعه نارمک واقع شده‌اند، تأثیرگذار خواهد بود. در این زمینه بیشترین تأثیر در کاهش مراجعه کننده در ارتباط باشگاه ورزشی امید و آرزو بوده که در نزدیکی محل احداث پروژه مشغول به فعالیت است. البته با توجه به نتایج به دست آمده در این زمینه برآورد می‌شود که شدت این تأثیر، بیشتر در شش ماهه نخست بعد از بهره‌برداری از مجموعه اتفاق بیفتد و در صورتی که این مجموعه موفقیت بیشتری در رقابت با مجموعه‌های در حال فعالیت اطراف خود کسب نکند، مراجعان آن کاهش یافته، شدت این تأثیر نیز کاهش خواهد یافت.

از دیگر پیامدهای احداث مجموعه نارمک، افزایش ترافیک محدوده در حین اجرای عملیات ساخت و ساز و بیشتر پس از بهره‌برداری پیش‌بینی شده است. از آنجایی که خیابان مدنی بسیار کم تردد است، تاکنون (تا پایان فاز اول) با توجه به اطلاعات به دست آمده هیچ‌گونه ترافیکی در این خیابان به واسطه اجرای عملیات ساخت و ساز ایجاد نشده است. این مسئله بیشتر پس از بهره‌برداری مجموعه به دلایل زیر، به یک مشکل در سطح محدوده تبدیل خواهد شد:

۱- ظرفیت پایین پارکینگ این مجموعه

۲- مشکل پارک خودروهای استفاده‌کنندگان از مترو فدک در خیابان مدنی

۳- نبود پارکینگ عمومی در سطح محدوده و محله فدک

۴- آغاز به کار مجتمع تجاری اداری بزرگ همجوار با این مجموعه

لازم به ذکر است که هم‌اکنون سرتاسر خیابان مدنی به علت پارک خودروهای شخصی استفاده‌کنندگان از مترو، جای پارک ندارد و با احداث مجموعه، افزایش تردد و پارک غیر مجاز خودروها، عامل مهمی در ایجاد ترافیک خواهد بود. طی نظرخواهی از ساکنان محلی، ۷۵/۵ درصد آنان معتقد بوده‌اند که ساخت این مجموعه موجب ایجاد ترافیک و شلوغی در اطراف مجموعه خواهد شد. در این زمینه نتایج مصاحبه با کارشناسان نیز حاکی از آن بود که مجموعه نارمک پس از بهره‌برداری حدود پنجاه شصت نفر پرسنل خواهد داشت که اگر کمترین میزان مراجعه‌کننده در روز به این مجموعه را (۱۵۰۰ نفر) در کنار آن در نظر بگیریم، به وضوح روشن می‌شود که حجم پارکینگ اختصاصی (۳۴ واحد) این مجموعه پاسخگوی مراجعه‌کنندگان نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

فراهم نمودن زمینه‌های گسترش و توسعه فرهنگ ورزش و افزایش سرانه فضای ورزشی از اهداف و سیاست‌هایی است که همواره دولت‌ها و متولیان امور شهری

به دنبال ارتقای آن هستند. ساخت فضاهای ورزشی به طور عام و مجموعه ورزشی نارمک به طور خاص، یکی از کانال‌ها و ابزار تحقق این اهداف است. با توجه به گسترش رویکرد توسعه پایدار، اهمیت و کارکردهای فضاهای ورزشی، مطالعه درباره ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی، یکی از حوزه‌هایی است که بیش‌های جدیدی را برای کارگزاران به همراه داشته است.

بر این اساس با رویکرد ترکیبی و استفاده از روش‌های کمی و کیفی به بررسی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث مجموعه ورزشی نارمک پرداخته شد. نتایج بررسی‌ها نشان داد که احداث مجموعه ورزشی نارمک روی پنج حوزه تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی تأثیر داشته که هر حوزه شامل چندین شاخص تأثیر بوده است. تمامی مطالعات پیشین اعم از ارزیابی تأثیرات اجتماعی و مطالعات پژوهشی نیز به نتایج مشابهی در این رابطه اشاره کرده‌اند.

مهم‌ترین پیامدهای مثبت احداث مجموعه در مکان مورد نظر به ترتیب اولویت، افزایش سرانه فضای ورزشی، از بین رفتن آلودگی زیست‌محیطی سوله بازیافت، کاهش هزینه خانوار، بهبود الگوی گذران اوقات فراغت، افزایش سلامت جسمی، افزایش زیبایی منظر، ارتقای ارزیابی مثبت از کارایی مدیریت شهری، ترویج فرهنگ ورزش و افزایش ارتباطات اجتماعی، پیشگیری از اشاعه آسیب‌های اجتماعی و کاهش احساس ناامنی بوده است. کاهش مراجعه‌کننده به مراکز ورزشی فعال سطح محدوده، کمبود پارکینگ و افزایش ترافیک در سطح محدوده از مهم‌ترین پیامدهای منفی شناسایی شده در بین سایر پیامدها بوده است.

ساخت این مجموعه و افزایش سرانه فضای ورزشی و صرفه‌جویی در هزینه‌های پرداختی، فرصت‌های جدیدی را برای گذران اوقات فراغت در اختیار ساکنان محله فدک و محلات همجوار آن (زرکش، هفت حوض و نارمک) قرار می‌دهد. همچنین به دلیل تغییر کاربری و از بین رفتن آلودگی‌های زیست‌محیطی، افزایش سطح امنیت و بهبود منظر شهر، ساکنان این محدوده جزء برندگان اصلی این پروژه در سطح فردی قرار می‌گیرند. اما با آغاز به کار مجموعه ورزشی نارمک و ایجاد یک فضای ورزشی با استانداردهای بالا و تعرفه‌های مناسب، مجموعه‌های خصوصی ورزشی فعال در سطح محدوده از مهم‌ترین بازندگان در سطح سازمانی محسوب می‌شوند.

با توجه به اینکه ارزیابی تأثیرات اجتماعی به دنبال کاهش تضادهایی است که می‌تواند اهداف از پیش تعیین شده یک پروژه را به مخاطره اندازد، ارائه راه‌کارهایی جهت جبران و به حداقل رساندن پیامدهای منفی و افزایش پیامدهای

مثبت پروژه، یکی از مهم‌ترین اهداف ارزیابی تأثیرات اجتماعی به شمار می‌رود. در ادامه به ارائه پیشنهادها و کاربست‌های افزایش پیامدهای مثبت پروژه جهت بهره‌مندی بیشتر ذی‌نفعان پرداخته می‌شود.

راه کارهای جبران کمبود پارکینگ و کاهش ترافیک: با توجه به اینکه پارکینگ اختصاصی مجموعه، ظرفیت پایینی دارد، از جمله مشکلاتی که با ساخت این مجموعه در محدوده در حال احداث پروژه تشدید خواهد شد، کمبود جای پارک خودرو، افزایش پارک حاشیه‌ای خودروها و ایجاد ترافیک و کاهش کیفیت تردد خودروها در اطراف مجموعه ورزشی خواهد بود. بر اساس ضوابط و مقررات طرح تفصیلی یکپارچه شهر تهران، اماکن ورزشی با سطح عملکرد ناحیه‌ای به ازای هر صد مترمربع زیربنای مفید ملزم به تأمین حداقل دو واحد پارکینگ علاوه بر پارکینگ مورد نیاز هستند. با در نظر گرفتن زیربنای مفید مجموعه که ۳۱۷۵ مترمربع است، بر اساس این قانون باید ۸۰ واحد پارکینگ برای این مجموعه طراحی شود که تنها ۳۴ واحد آن تأمین شده است. افزایش ظرفیت پارکینگ اختصاصی مجموعه و طراحی مناسب آن، یکی از مهم‌ترین اقدامات در این زمینه محسوب می‌شود، به‌ویژه اینکه پروژه هنوز در مراحل ابتدایی ساخت خود به سر می‌برد.

با وجود ایستگاه مترو فدک که در چند قدمی این مجموعه است و مشکل پارک خودروهای مراجعان به مترو در کوچه‌های اطراف و نبود پارکینگ عمومی در سطح محله، شناسایی و در نظر گرفتن مکانی در نزدیکی مجموعه به عنوان پارکینگ عمومی از سوی شهرداری منطقه از راه کارهایی است که می‌تواند در این زمینه مورد استفاده قرار گیرد. نصب علائم راهنمایی و رانندگی برای جلوگیری از پارک خودروها در مقابل درب منازل و جلوگیری از ایجاد مزاحمت برای همسایگان و در نظر گرفتن پارکبان در اطراف مجموعه برای جلوگیری از پارک خودروها در مکان‌های نامناسب می‌تواند در کیفیت تردد نیز تأثیرگذار باشد. تجربه ثابت نموده است که بسیاری از مراجعان برای اینکه هزینه پارکینگ را تقبل نکنند، خودروهای خود را در مکان‌های نامناسب پارک نموده و از این جهت به افزایش ترافیک دامن زده‌اند. برای کاهش ترافیک محدوده، کاهش تعرفه دریافتی ورودی پارکینگ مجموعه می‌تواند تا اندازه‌ای کمک‌کننده باشد.

راه کارهای جبران کاهش مراجعه‌کننده به مجموعه‌های ورزشی بخش خصوصی: با بهره‌برداری و آغاز به کار مجموعه نارمک، مجموعه‌های ورزشی خصوصی که در اطراف آن مشغول به فعالیت هستند، با کاهش جدی مراجعه‌کننده مواجه خواهند شد. در این زمینه پیشنهاد می‌شود که مجموعه ورزشی نارمک

بیشتر در رشته‌های ورزشی متفاوت با فعالیت‌های مجموعه‌های خصوصی اطراف پروژه برنامه‌ریزی و فعالیت نماید. در این زمینه تمرکز مجموعه باید بیشتر بر رشته‌هایی غیر از بدن‌سازی، ایروبیک، یوگا و پیلاتس باشد. همچنین اطلاع‌رسانی از فعالیت مکان‌های ورزشی در سطح محدوده و رشته‌های ورزشی دایر در آن به ساکنان محدوده می‌تواند در راستای حمایت از آنان کمک‌کننده باشد. با در نظر گرفتن مسئله حمایت از فعالیت بخش خصوصی، بهره‌بردار مجموعه را می‌توان ملزم نمود تا با تشکیل مراکز همسو با مجموعه، باشگاه‌های کوچک اطراف را در رشته‌های در حال فعالیتشان مورد حمایت قرار دهند، به گونه‌ای که در صورت پر شدن سانس‌های رشته‌های ورزشی مجموعه نارمک، مراجعان را به این مراکز ارجاع دهد.

راه کارهای افزایش ترویج و گسترش فرهنگ ورزش: بانوان نقش بسیار مهم و پررنگی در سلامت جامعه دارند و این مسئله، لزوم توجه بیش از پیش به راهکارهای ترویج و گسترش فرهنگ ورزش و بسترسازی برای مشارکت آنان در ورزش شهروندی را چند برابر می‌کند. در این زمینه اختصاص مکانی در مجموعه برای نگه‌داری و مراقبت ساعتی از کودکان و خردسالان، می‌تواند جهت استفاده از خدمات مجموعه برای مادران و ترویج ورزش برای این قشر از زنان کمک‌کننده باشد. بر اساس نتایج پیمایش، بیشتر مادرانی که فرزندان خردسال دارند، اصلی‌ترین دلیل عدم گرایش به ورزش در مجموعه‌های ورزشی را مشکل نگهداری از کودکان در زمان فعالیتشان عنوان نموده‌اند که با طراحی این مکان و ایجاد امکانات در مجموعه می‌توان به اشاعه و گسترش فرهنگ ورزش در این قشر کمک نمود.

برنامه‌ریزی و ایجاد سانس‌های مناسب برای بهره‌مندی بانوان کارمند (با توجه به کارمندان بودن منطقه ۸) نیز می‌تواند در گسترش فرهنگ ورزش در این قشر ثمربخش باشد. در راستای سیاست شهرداری منطقه جهت گنجاندن فرهنگ ورزش در سبب خانوار شهروندان، می‌توان برای بهره‌مندی خانواده‌هایی که اعضای خانواده با هم در هر یک از رشته‌های ورزشی مجموعه به فعالیت می‌پردازند، تسهیلاتی نظیر تخفیف‌های ویژه یا یک دوره ورزشی رایگان در نظر گرفته شود.

راه کارهای بهبود الگوی گذران اوقات فراغت: امروزه سهم قابل توجهی از زندگی افراد در بیشتر جوامع به اوقات فراغت اختصاص دارد. از این رو برنامه‌ریزی دقیق و مبتنی بر وضع موجود برای فعالیت و بهینه‌سازی اوقات فراغت انسان‌ها، ضرورتی انکارناشدنی است. با ساخت مجموعه ورزشی نارمک، فرصت‌های

جدیدی برای گذران اوقات فراغت در اختیار شهروندان محدوده قرار خواهد گرفت و تغییرات مثبتی را در ساختار فرصت‌های فراغت و تفریح افراد به وجود خواهد آورد. در این زمینه با تقویت مکانیسم‌هایی نظیر افزایش حجم فعالیت‌های متنوع مجموعه در کنار به کارگیری امکانات مطلوب، مربیان باتجربه و انجام مطالعات نیازسنجی به صورت مستمر و سالانه از گروه‌ها و اقشار اجتماعی مختلف به منظور شناخت مسائل و نیازهای آنان در عرصه گذران اوقات فراغت و پوشش آن توسط مجموعه می‌توان فعالیت‌های ورزشی مجموعه را با علایق شهروندان همسو نمود. انجام نشست‌های تخصصی دوره‌ای با حضور مسئولان مجموعه با استفاده از روش‌های مشارکتی درباره شناخت مسائل و نیازهای مراجعان در عرصه گذران اوقات فراغت نیز از راهکارهایی است که می‌تواند در بهره‌وری بیشتر مجموعه و غنی‌سازی اوقات فراغت ساکنان تأثیرگذار باشد. همچنین با اطلاع‌رسانی مناسب و کافی از طریق تبلیغات شهری از برنامه‌های مجموعه، آگاهی بیشتری در اختیار شهروندان جهت مدیریت اوقات فراغت قرار خواهد گرفت.

راه کارهای افزایش ارتباطات اجتماعی: هرچند کارکرد اصلی این پروژه، ورزشی است، به دلیل داشتن سالن‌های چندمنظوره، با به کارگیری مدیریتی توانمند می‌توان از محیط این مجموعه برای بالا بردن تعاملات اجتماعی ساکنان و مراجعان استفاده کرد. افزایش برنامه‌های اجراشده در سطح مجموعه مانند برگزاری تورها و برنامه‌های مسافرتی توسط اعضای تیم‌ها و مراجعه‌کنندگان، تشویق به تشکیل تیم‌های ورزشی با حضور ورزشکاران برجسته و مربیان مطرح و حمایت از آنها برای شرکت در مسابقات مختلف، برگزاری مسابقات محلی در سطوح مختلف سنی برای ایجاد حلقه‌های همبستگی، ارائه برنامه‌های ویژه ورزشی و فرهنگی به مناسبت‌های مختلف ملی و مذهبی و توجه به حضور خانواده‌ها در برنامه‌ریزی این فعالیت‌ها می‌تواند به افزایش تعاملات و روابط ساکنان محدوده و مراجعه‌کنندگان به مجموعه منجر شود.

راه کارهای کاهش هزینه خانوار: با توجه به اینکه این مجموعه به یک مکان مهم ورزشی در سطح ناحیه و گاه در سطح منطقه تبدیل خواهد شد، مدیریت چنین مجموعه‌ای، تأثیر زیادی در افزایش یا کاهش بهره‌وری مجموعه خواهد داشت. با این اوصاف، سپردن مدیریت مجموعه به پیمانکاران از این جهت که کارها را باید به بخش خصوصی سپرد، اقدامی مثبت است. اما باید توجه داشت که پیمانکار یادشده، صلاحیت لازم را داشته باشد و ارائه خدمات در این مجموعه را در حد قابل قبولی ارائه کند. در عین حال در روند مدیریت نیز باید از نگاه صرفاً

سودانگاران به مجموعه پرهیز کرد تا اقشار آسیب‌پذیر، نفع‌برندگان اصلی پروژه باشند. نگاه سودمحورانه صرف، معمولاً نهادهای دارای جایگاه رسمی، افراد و گروه‌های غیر بومی و اغلب برخوردار را بهره‌مندان اصلی پروژه خواهد شمرد. در حالی که مضرات حاصل از پروژه دامنگیر ساکنان محلی است و در نهایت احساس نارضایتی و محرومیت نسبی را در میان آنها تقویت خواهد کرد. در این زمینه با کاهش تعرفه‌های در نظر گرفته شده برای ارائه خدمات در این مجموعه بر اساس پتانسیل و ظرفیت اقتصادی/مادی ساکنان محدوده می‌توان به یکی از مشکلات عنوان شده آنان (هزینه‌های بالای دسترسی به خدمات ورزشی) از سوی مدیریت شهری پاسخ مثبت داد. ایجاد تسهیلات مناسب جهت کمک به اقشار بی‌بضاعت و کم‌توان محدوده و نظارت مستمر بر اداره مجموعه در صورت سپردن مدیریت آن به پیمانکار جهت پرهیز از مواضع مدیریتی سودانگاران در اداره مجموعه می‌تواند مؤثر باشد.

در نهایت در این قسمت به پیشنهادهایی با هدف مراقبت‌های پس از احداث مجموعه ورزشی نارمک پرداخته شده است:

* تشکیل هیئتی متشکل از نماینده شورایاری محله، نماینده‌ای از سوی شهردار منطقه که این هیئت، مسئول انجام بازدیدهای دوره‌ای (هر دو ماه یکبار) از پروژه و پیگیری اموری خواهد بود که در کاربست ارجاع داده شده است. این رصد با طراحی و تکمیل فرم‌های مخصوصی که در آن جدول کاربست‌ها و مراحل زمانی آن ذکر شده است، انجام و صورت جلسه خواهد شد.

* در صورت واگذاری مدیریت مجموعه به بخش خصوصی باید بهره‌بردار را ملزم به ارائه گزارش عملکرد مجموعه نمود. این کار با هدف بررسی چگونگی عملکرد پیمانکار و پرهیز از نگاه سودانگاران انجام خواهد شد. در این صورت مدیریت مجموعه موظف است گزارش عملکرد مجموعه را به صورت ماهیانه وارد کند و به منطقه تحویل دهد. این گزارش‌ها باید در فرم‌های تعیین شده طراحی شود و برای تکمیل در اختیار بهره‌بردار مجموعه قرار گیرد.

* انجام مطالعات نیازسنجی به صورت مستمر و هر شش ماه یکبار از گروه‌های هدف مراجعه‌کننده مجموعه ورزشی نارمک به منظور شناخت مسائل، نیازها، کمبودها و سنجش میزان رضایت مراجعان از عملکرد و نحوه ارائه خدمات و نگرش آنان به مدیریت مجموعه، از مهم‌ترین راه‌های شناخت چگونگی عملکرد مجموعه در صورت واگذاری آن به پیمانکار و بالا بردن میزان کارایی مجموعه خواهد بود.

پی‌نوشت‌ها

۱. تاریخ شروع به کار پروژه، ۲۹ مهر ۱۳۹۳ بود. این پروژه در سال ۱۳۹۷ به بهره‌برداری رسیده است. لازم به ذکر است که ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی این پروژه در حین اجرا (۱۳۹۳-۱۳۹۴) بوده است.
۲. از جمله مراکز فرهنگی و اجتماعی شناسایی شده در محله می‌توان به اماکن فرهنگی شامل کتابخانه، خانه فرهنگ، سرای محله، فرهنگسرا، خانه قرآن، شهر کتاب و سالن سینما، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، اماکن مذهبی شامل مسجد و حسینیه، اماکن ورزشی شامل ده مجموعه و فضای ورزشی خصوصی و دولتی، اماکن آموزشی شامل مدارس و آموزشگاه‌ها اشاره کرد.
۳. سایر مجموعه‌های فعال در این محدوده تحت نظر بخش خصوصی مشغول به فعالیت هستند.
۴. خیابان مدنی که قبلاً یک خیابان شریانی دست اول بوده، با تغییرات ترافیکی مواجه شده و احداث اتوبان امام علی، مدتی است که آن را از حالت رونق گذشته خود خارج کرده است.
۵. این مجتمع در حال ساخت در جنب پروژه مجتمع ورزشی نارمک، در زمینی به وسعت ۶۳۲۰ مترمربع در چهارده طبقه (مشمول بر چهار طبقه پارکینگ، سه طبقه واحدهای تجاری، یک طبقه فودکورت و شش طبقه اداری) واقع شده است. این مجتمع با رویکرد ایجاد محیطی ایده‌آل برای کسب و کار، فضایی مناسب برای دفاتر اداری، محلی جهت خرید کالا و گذراندن اوقات فراغت در حال احداث است. واحدهای تجاری با زیربنای مفید ۴۵۵۰ مترمربع در چهار طبقه شامل ۲۳۴ واحد تجاری، ۲۴ واحد فودکورت و یک سوپرمارکت بزرگ است.

منابع

۱. پایگاه خبری وزارت ورزش و جوانان (۱۳۹۵). **سراانه ورزشی در تهران**، قابل دسترس در اینترنت به نشانی: www.news.msy.gor.ir.
۲. پژوهشکده مطالعات توسعه جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران (۱۳۹۰). **ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث مجموعه فرهنگی و ورزشی فاطمه الزهرا (پاس)**. کارفرما: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری منطقه ۵.
۳. حمیدی، مهرزاد (۱۳۹۲). **مدیریت شهری و ورزش همگانی**. تهران: تیسرا.
۴. ذاکر مشفق، اعظم (۱۳۹۲). **ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث، تجهیز و راه‌اندازی مجموعه فرهنگی ورزشی سرسبز**. کارفرما: معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۲ تهران.
۵. بارج، رابیل، جی و دیگران (۱۳۹۱). **مفاهیم، فرایند و روش‌های ارزیابی تأثیر اجتماعی**. ترجمه محمدعلی ذکریایی و علی حاجلی. تهران: جامعه و فرهنگ.
۶. ریتزر، جورج (۱۳۷۴). **نظریه‌های جامعه‌شناختی معاصر**. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علمی.
۷. سایت شهرداری منطقه ۸ شهرداری تهران (۱۳۹۴). **زندگی در منطقه**، دی ماه. قابل دسترس در اینترنت به نشانی: www.Region.ir.
۸. سرور، رحیم و مهدی امینی (۱۳۹۲). **تحلیل و ارزیابی تأثیر اجتماعی - فرهنگی ترافیک و حمل‌ونقل شهری**. تهران: تیسرا.
۹. سلطان حسینی، محمد و دیگران (۱۳۹۲). **اولویت‌بندی اثرات اجتماعی و اقتصادی اماکن ورزشی بر محیط شهری (مطالعه موردی: شهر یزد)**. **مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای**، دوره چهارم، شماره ۱۶، صص ۶۵-۸۸.
۱۰. فرجی‌راد، خدر و غلامرضا کاظمیان (۱۳۹۱). **توسعه محلی و منطقه‌ای از منظر رویکرد نهادی**. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۱. قدیمی، بهرام (۱۳۹۰). **ورزش در شهر تهران**. تهران: جامعه و فرهنگ.
۱۲. کریمی، علی‌اشرف و محمد شوهانی (۱۳۹۳). **مکان‌یابی فضاهای سبز با رویکرد توسعه پایدار در پر کردن اوقات فراغت**. **فرهنگ ایلام**، دوره پانزدهم، شماره ۴۴، صص ۹۵-۱۱۱.
۱۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۳). **تعاریف و مفاهیم استاندارد آماری** (برای استفاده در طرح‌ها و گزارش‌های آماری). تهران: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌الملل.
۱۴. معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری شهرداری منطقه ۸ تهران (۱۳۹۳). **گزارش اقدامات اجرایی سند چشم‌انداز پنج‌ساله محلات شهرداری منطقه ۸ [عملکرد بر مبنای پژوهش]**، دی ماه.
۱۵. مؤسسه فرهنگی هنری میراث فردا (۱۳۹۳). **ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی احداث سوله ورزشی شهید بهشتی**. کارفرما: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری منطقه ۸.